

Irma minns

1955-1961

I vackervintern fanns giftet

Vi barn levde våra barndomsliv. Gick till varandra, åkte skridskor och spark, lekte, sade hej till varandra, sade goddag och neg djupt för de vuxna.

Där vi gick går inga barn idag. Vägar har förvandlats till övervuxna stigar.

I sprakande norrsken byggde jag snöhus. Den platta snöklädda älven vidgade landskapet. Det frusna havet gav horisonten. Vinterdagens solstund gnistrade till och försvann.

Sulfatlukten slingrade in sig överallt - nu som då.

Rummen vi lekte i finns ej mer, huset vi bodde i på bruket finns ej och många grannars hus är också borta. Ett 60-tal hus revs under tidigt 1960-tal. De stod för nära fabriken.

Fabriken finns kvar.

På 1950-talet ville alla bo nära fabriken. Idag flyr man fabriksamhället.

I affären köpte jag mjölk. Jag orkade bära hem tre liter i trelitershämtaren.

Affären är inte riven men öde.

Mamma och jag hade ett trädgårdsland med morötter och persilja.

Här växer nu högt, gammalt, snårigt, ogenomträngligt gräs.

Jag åkte skidor i den fridfulla skogen. Rimfrosten förvandlade grenar till konst. Det kändes högt till himlen. Skogen är tidlös.

Vi barn gick till skolan och hade ryggsäckar. Hans-Olof hade bag. Skolan med de tre våningarna är också borta.

Nu måste de få barnen åka buss en mil in till Kalix.

Mina syskon och jag klafsade i fabriken giftiga avfall mellan vår villa och fabriken. Avfallet ständigt småbubblande, stinkande och lockande. Aldrig helt fruset.

I dag är där obevuxen mark. Gör giftet att inget växer?

Röken från fabriken blommade ut i olika ornament som vi tolkade. Den spred svart sot i den vintervackra djupsnön. Snön som vi inte fick äta åt vi ändå.

Röken, sotet och lukten finns kvar och har jagat bort människorna.

Sillåda och fruktsoppa

– Korv är kattmat och välling är bra, säger pappa.

Vår familj äter aldrig korv. Välling är en stående lunchrätt tillsammans med inlagd sill på knäckebröd eller löjrom på tunnbröd på hösten.

– Nja, säger vi barn till både inlagd sill och löjrom. Men vi vänjer oss.

Godare är risgrynsgröt med "smörbrunn" och kanel. Vi gör ett hål i mitten av gröten med skeden och får en klick smör i brunnen som ger en god smak. Då kan vi uthärda den inlagda sillen och löjrommen som tilltugg.

Sik, löja och lax är vardagsmat för oss som bor nära hav och älv. Fiskaren kommer till huset på sin cykel med en trälåda fylld av nyfångad fisk på pakethållaren. Han säljer och mamma köper. På gårdsplanen har vi en tunna avsedd för rökning av fisk. Pappa röker fisken och då blir sik, löja och strömming jättegott, tycker vi.

Lax äter vi sommaren igenom. Mamma rensar stora laxar i köket. Soppor är pappas älsklingsrätt. Laxsoppa med mjölk, potatis och kålrot kryddad med muskot är en ständigt återkommande rätt. Till detta äter vi tunnbröd med ost och smör. Himmelskt gott! Vinterns soppa görs på lake med kålrot och potatis. Även här finns doft av muskot. Lakens lever är min och mammas delikatess. De andra vägrar äta levern.

Pappa sitter på ena kortsidan av matbordet. Vi andra har också våra givna platser. Och vi ska ha gott bordsskick.

Vi ungar ger tillbaka med en skylt ovanför hans säng "Pappa vet bäst".

– Kan jag få smör? frågar jag.

– Varsågod, säger Karin och försöker ge mig smörkniven med handtaget riktat mot mig. Jag tar elegant handtaget och bordsskicksövningen är avklarad.

Min syster och jag försöker få igång fniss under måltiderna och vi lyckas ofta. Det gäller att få med mamma på buset. Först låtsas hon inte skratta. Vi barn kan se under matbordet att hennes mage ändå hoppar av skratt. Då vet vi att vi har mamma på vår skrattsida. Snart skrattar mamma med ansiktet också.

– Nää, Signe, säger pappa strängt. Han vill ha ordning vid bordet. Innan meningen är helt formad övergår hans allvarliga ton till ett skrattigt uttryck också i hans ansikte. Och nu skrattar alla vid matbordet!

Att se förvandlingen i pappas ansikte är den slutliga belöningen och vinsten. Det finns gånger då fnisset inte lyckas varken med mamma eller pappa. Då är det bara att ta notis och rätta sig.

Sillåda med fruktsoppa är en vanlig rätt hos oss. Sill och potatis med en äggstanning som gräddas i ugnen och till detta mammas fruktsoppa av blandade torkade frukter med inslag av färska svarta vinbär eller hallon.

Inget av detta smakar gott men vi måste äta. Fruktsoppan är nog lite godare än sillådan. Mamma lurar i oss rätten genom att föreslå att vi kan ta en sked fruktsoppa och därefter lite sillåda. Helt enkelt äta växelvis sött och salt. Rätten blir faktiskt uthärdlig då. Det blir en älsklingsrätt. Som vuxen kan jag ändå känna mig generad över att äta sillåda och fruktkräm växelvis.

– Men blodpalt är allra bäst, säger jag. Karin älskar kåldolmar och föräldrarna lörrom.

Konsten att vara snäll?

Jag är förvisad till högpallen bakom köksdörren. Med dinglande ben, trumpen min och nästan utan anledning sitter jag som inlåst i hörnet bakom den uppställda köksdörren.

Mamma, pappa, Karin och Lars sitter vid matbordet. Det är middag. Jag hör allt vad de säger. Jag kan hänga med i konversationen. Men det är inte tillåtet att delta när jag sitter på högpallen.

Till höger om mig på bänken står kakburken i tre delar med färgerna rött, grönt och gult staplade på varandra och varje del av burken är fylld av mammas hembakta ljuvliga småkakor. Spisen vid bänken är ännu uppvärmd men uppe vid taklisten andas fläkten pipigt av vinddraget.

Under middagen har ett mindre fniss uppstått. Fnisset utvecklas till ett häftigt skratt hos Karin och mej. Jag har tydligen eldat på min yngre syster. Karin kiknar av skratt.

– Sitt still, är pappas ständiga uppmaning när något okontrollerat infinner sig.

Skrattet får stackars Karin att spruta det tämligen finfördelade innehållet ut ur munnen och över matbordet. Det är då jag blir medveten om min del i fnisset. Men jag kan inte hejda mig.

– Ha, ha, ha, ha, ha, bubblar det gurglande ur mig. Att hålla sig för skratt, skärpa sinnet och låtsas som om inget hänt ingår inte i storasystemens hållning. Det är jag som har iscensatt uppviglingen som resulterat i fniss. Jag är avslöjad. Det är jag som snart ska straffas.

– Irma, till högpallen! pekar mamma med hela handen, nästan utan att tala.

Mamma torkar av och snyggar upp bordet snabbt och vant. Friden lägrar sig vid matbordet.

Men inte bakom köksdörren där jag sitter inträngd snart beredd att göra nästa brott. Öppna kakburken och snatta. Ack nej! Där går en gräns. Nu gäller det att sona mitt brott. Första minuterna går bra. Det är skönt att lugna ner sig.

Så roligt som vi nyss hade det, kan det inte fortsätta under någon längre tid. Det har mamma upplyst oss om flera gånger.

Vi systrar kan skratta åt ingenting när som helst. Vi har också börjat utveckla vår förmåga att läsa varandras tankar. Där ingår att kunna skratta häftigt åt ingenting, tror vi, genom att bara titta på varandra. Kanske ska vi kunna uppträda i tankeläsningstävlingar och vinna ära och berömmelse? Men helst inte under en middag förstår jag nu. Men vi är inte ännu så tränade. Såna här tabbar måste man undvika.

– Hur länge...? frågar jag underförstått riktat rakt ut i köket och svaret kommer.

– Tills du är snäll, ... från pappa.

Vad är att vara snäll? Hur är man då? Snäll det ska man vara. Så inibomben snäll. Snäll visste alla vad det var, trodde jag. Tills den vuxna dagen då jag förstod att de var få som visste vad snäll är.

På högpallen bearbetar jag föräldrarnas tillrättavisningar. De inpräntas och ifrågasätts inte ännu, men så småningom ger de återverkningar som leder till ständigt nya gränsdragningar.

9 december *I kväll har jag varit på plan, där lärde mej Åsa åka ytterskär men nog dröjer det länge innan jag kan lära mig det.*

11 december *Jag har lov sista timmen för att jag ska hjälpa mamma på tvätten.*

17 december *Jag har fått svarta luddor med fårskinn inuti. Varmare vinterskor fanns inte och jag använde dem många herrans år. Svart ull på utsidan och helt fårskinnsklädd insida.*

19 december *Karin har köpt en marsipangris till mamma. Här börjar traditionen med mammas julklapp som vi försökte hålla senare i livet.*

24 december *Min bästa julklapp var en blå sammetskjol och en vit skjortblus. Och Karins bästa klapp var en bag som Molly ska ligg i. Då farmor kom hade hon med sig ett band som vi spelade upp. Det var faster Eva som talade. Sedan spelade vi in när jag sjöng Stilla natt. Nu ska vi skicka tillbaka bandet så att hon får höra oss.*

Vi får en lillasyster!

25 december *På morgonen har mamma fått fara till BB kl 6. Och kl tolv fick hon en flicka.*

30 december *Karin, pappa och jag har varit till mamma på BB. Men Karin och jag fick inte komma in. Syster sa att det fattades 11 dagar tills jag är 12 år.*